

Estetiska lärprocesser

Ulla Alexandersson, Göteborgs universitet och Ann-Katrin Swärd, Göteborgs universitet

Vad är estetik och estetiska lärprocesser?

Vad betyder estetik? Varför estetiska uttrycksmedel? Vad kan estetiska lärprocesser tillföra lärandet? Estetik är läran om varseblivning och sinneskunskap, termen används i många betydelser inom till exempel filosofi, konst och litteratur. Med estetik avses främst studiet av det sköna och dess former, alternativt inom olika konstarter och i naturen (Nationalencyklopedin). Den danska medieforskaren Kirsten Drotner (1999) menar att estetiken överför det vi erfar och gestaltar våra erfarenheter. Hon har myntat begreppet ”Att skapa sig själv”. Hon betonar att bryggan mellan det omedvetna och det medvetna alltid måste finnas för att människan ska kunna utvecklas och finna sin identitet. I skolan hamnar vi ofta i det redan färdiga, det redan sagda, det redan skrivna och så vidare. Drotner menar att alla sinnen används i estetiska lärprocesser. Detta kan jämföras med ”sinnenas samspel”, ett vanligt uttrycksätt inom anpassade grundskolan. Med detta avses att lärarna i undervisningen måste kombinera olika uttrycksätt så att alla elever får möjlighet till att kommunicera. Detta gäller särskilt de elever som läser ämnesområden. I dessa verksamheter finns också ofta särskilda ”Sinnesrum” som eleverna kan gå in i och få upplevelser av olika slag. Aulin-Gråhamn, Persson och Thavenius (2004) anser att estetiska lärprocesser förutsätter att eleven är delaktig, nyfiken och får möjlighet att uttrycka sig fritt. Vidare förutsätts en undervisning som håller samman elevernas olika erfarenheter och skapar möjlighet att på ett medvetet sätt pendla mellan produktion, reception och reflektion. I denna artikel vill vi lyfta fram de estetiska lärprocesserna som både det estetiska uttrycket i sig, men också som medel för att lära något annat (till exempel läsa och skriva).

Estetiska perspektiv i styrdokument

De estetiska perspektiven är tydliga i både grundskola och anpassade grundskolan. Läroplanerna anger att elevens bildning ska ske utifrån olika aspekter såsom intellektuella, språkliga, estetiska, praktiska och sinnliga. I ämnena svenska och svenska som andraspråk ska eleverna ges möjlighet att uttrycka sig, formulera sin förståelse och sitt kunnande genom olika estetiska uttrycksformer som till exempel film, teater, digitala presentationsprogram eller manuellt och digitalt bildskapande. Inom ämnesområdet kommunikation ska eleverna få möta och uppleva olika former av kommunikation såsom bilder, teater, film, drama och rörelse. Skolan ska således ge eleverna möjlighet

att utveckla sin förmåga att kommunicera, dokumentera och förmedla upplevelser och erfarenheter med stöd av ord, konkret material samt genom estetiska uttrycksformer.

I *Skolan och den radikala estetiken* (2004) problematiseras frågan om estetiska lärprocessers plats i undervisningen. God undervisning kännetecknas av kollektivt lärande och präglas av variation, utmaningar och erfarenhetsutbyte. En undervisning som kännetecknas av kompensatoriska lösningar eller utgår från att elever kan ha olika lärstilar är inte fruktbar skriver författarna. Det handlar snarare om att utforma en undervisning som stödjer och utmanar eleverna på olika sätt. Författarna menar att skolan har ett tydligt demokratiskt uppdrag. *"Till skillnad från skolboksvetandet släpper konsten fram det osäkra, ofärdiga, motsägelsefulla och mångtydiga i våra kunskaper"* (s. 10). De argumenterar för att se skolan på ett nytt sätt.

Estetiken som social form kan utmana skolans kultur. Den öppnar skolan för diskussioner och dialoger och den ställer krav på hur man utvecklar sina tankar och känslor. Estetiken som formspråk kan utmana skolans kunskapssyn. Den sätter ett frågetecken inför lärobokskunskapernas entydighet och förenklingar, inför färdiga och fasta kunskaper (s.10).

Liberg (2007) beskriver *det flerstämmiga klassrummet* där olika språkformer och röster existerar bredvid varandra. Ickeverbala uttrycksformer kan stödja de verbala och tvärtom. Liberg betonar att barns meningsskapande ser olika ut beroende på i vilka sociala sammanhang de ingår. Med utgångspunkt i ett vidgat språkbegrepp lyfter hon fram att skapa mening genom bildspråket, genom dansens och rörelsens språk, genom musikens språk samt genom leken. Skolverket benämner sådana lärmiljöer som en A-miljö (Skolverket, 2007). Här tar skolarbetet sin utgångspunkt i elevernas egna erfarenheter och kopplar vidare till arbetsuppgiften. I A- miljön arbetar lärare och elever ämnesintegrerat och tematiskt. De arbetar med olika framställningsformer som bild, drama, musik och så vidare.

Lindgren (2006) visar i sin avhandling att den estetiska verksamheten uppfattas som mer lustfylld till skillnad från annan mer teoretisk verksamhet. Musik, rörelse och dans ses snarare som en metod till lärande än som ett innehåll i sig. De estetiska ämnena betraktas mer som stödjande och förstärkande av lärandet generellt. Ferm Thorgensson, anser att det finns en risk att de estetiska ämnena fokuserar mer på att alla elever ska ha kul, känna gemenskap och trivas istället för att alla ska nå målen. Hon har i ett forskningsprojekt undersökt inkludering i musik och dans (Ferm Thorgersen, 2014). Vidare menar hon att när det gäller just elever i behov av särskilt stöd finns en tradition att se estetiska ämnen som kompensatoriska och att det blir mer av till exempel musikerapi istället för att se musiken som ett språk i sig och ett sätt att uttrycka sig. Det behöver dock inte vara en motsättning mellan gemenskap, glädje och lärande men det är viktigt att lärare är medvetna om problematiken och vad avsikten är med de estetiska

processerna. Asplund Carlsson, Pramling och Pramling Samuelsson (2008) anser att istället för att tala om estetiska lärprocesser, kan estetik som form användas för att lära sig något annat respektive vara ett innehåll i sig. De ser dock risken att det senare får mindre utrymme i framförallt förskolan men även i skolan. De betonar vidare att verksamheterna inte förringar betydelsen av att formen kan tjäna ett lärande syfte, men betonar att det då ska synliggöras. Genom att utforska språk, matematik, demokrati och socialt samspel hävdar de att estetiska lärprocesser ska in i alla skolans ämnen och ämnesområden. I anpassade grundskolan (tidigare grundsärskolan) finns en tradition av att använda estetiska lärprocesser (jfr estetisk verksamhet som ämnesområde) framförallt som stöd för annat lärande men även som ett lärande i sig. Inom Reggio Emilia filosofin ”ett barn har hundra språk” har de estetiska lärprocesserna alltid använts som både form och innehåll.

Dewey argumenterar i sin bok *Art as experience* (1934) för att det estetiska ska ingå som en del av våra vardagserfarenheter och inte uppfattas som ett eget fält som ligger utanför det dagliga livet. Han argumenterar också för en kontinuitet mellan vetenskap, konst och vardagserfarenheter. Estetisk erfarenhet präglas av helhet, omedelbarhet, reflexivitet, temporalitet, expressivitet och förutsägbarhet. De här dimensionerna och aspekterna hos erfarenheten har relevans för förståelsen av läroprocesserna som helheter. Vygotskij som betonar fantasins kraft för lärandet, betonar att kreativiteten och allt som skapas av den mänskliga handen har sitt ursprung i fantasin (1995). Ju mer vi hör, ser, upplever och erfår, desto mer betydelsefull blir fantasin. Det behövs då en miljö runt eleverna som erbjuder och öppnar upp för upplevelser tillsammans med andra. I en sådan miljö är eleverna aktiva, får möjlighet att vara delaktiga och samspela.

Estetiska lärprocesser och undervisning

Estetiska lärprocesser är ett sätt att arbeta i skolan som gynnar en kunskapsutveckling där eleven får knyta samman känslor, upplevelser, kunskaper, erfarenheter och analys till en helhet. Alla språk, alla delar av språkutvecklingen används: talspråk, skriftspråk och de estetiska språken (musik, bild, dans, teater, form, media med mera) för att formulera och gestalta sitt lärande. Ansvaret att främja estetiska lärprocesser i undervisningen vilar på alla lärare, enligt läroplanen.

Att få utveckla sitt språk, lära sig läsa och skriva utifrån den egna förmågan och sina egna förutsättningar är idag en demokratisk rättighet. Språket öppnar möjligheter för lärande och växande på olika plan. Elevers förutsättningar varierar emellertid beroende på en rad skiftande omständigheter och orsaker. En del elever har specifika läs- och skrivsvårigheter. En del elever lär sig läsa och skriva på ett annat språk än svenska. Andra barn tycker att det är tråkigt att läsa och att läsningen inte ger dem något. Det gemensamma för alla elever är att läraren intar en nyckelställning när det gäller att skapa

sammanhang, miljöer och klimat där framgångsrik läs- och skrivutveckling sker. Betydelsen av att estetiska lärprocesser ingår i den didaktiska planeringen kan inte nog betonas enligt Fischbein (2007). Elever som befinner sig inom någon form av specialpedagogisk verksamhet kan ha svårt med det teoretiska lärandet och skulle vinna mycket på om de fick möjligheter att använda andra sinnen i sitt lärande. Bild, form, musik, drama och även särskilt anpassade dataprogram ökar elevernas delaktighet i sitt eget lärande (ibid). Hur kan eleven göras aktivt delaktig i en läsande klassrumsgemenskap? Hur förhåller sig och arbetar lärare för att skapa inkluderande klassrumsmiljöer? Hur möjliggör lärare estetiska lärprocesser?

Utifrån en undervisning där det estetiska uttryckssättet inkluderas blir rätten att delta i kommunikation, att höras och bli lyssnad på, oavsett förutsättningar och bakgrund självklart. Med en sådan undervisning som utgångspunkt kommer begreppen delaktighet, tillgänglighet, likvärdighet och gemenskap dessutom i fokus. Att delta i estetiska aktiviteter och lärandeprocesser kan med andra ord ses som en demokratisk rättighet. Alla människor har rätt att växa i rollen som utövare, mottagare och skapare av estetiska uttryck. I kommunikationen blir vi tydliga inför varandra och oss själva. Det är individens upplevelser och erfarenheter av musik, dans, bild, drama och andra uttrycksformer som räknas oavsett förutsättningar. Motivation och nyfikenhet, närvaro, tidigare erfarenheter, känslor och reflektion utgör utgångspunkten för vars och ens möjligheter till estetiska erfarenheter och därmed lärandeprocesser. Om allt detta kan vi läsa i Vygotskjis, *Fantasi och kreativitet i barndomen* (1995).

Enligt Wiklund (2009) är ett estetiskt förhållningssätt att öppna samtalet i klassrummet så att alla vågar och vill uttrycka sig på det sätt som är möjligt för den enskilda. De estetiska språken som bild, dans, musik, teater och drama kan på många sätt möjliggöra kommunikation och lärande för elever som inte har det verbala språket. Wiklund menar att skolan idag mer och mer ser de estetiska lärprocesserna som en naturlig del av skolans kunskapssyn i skolans vardagsarbete.

Det finns dock inte så många studier som visar på en transfereffekt mellan estetiska ämnen och andra ämnen förutom när det gäller undervisning inom teater. Här har studier visat att eleverna utvecklar språkliga förmågor relaterade till läsning och textförståelse, empatisk förmåga och att ta den andres perspektiv. I en global undersökning av Bamford (2006) där skolor i 170 länder granskades på vilka sätt lärarna arbetade med arts education (estetiska ämnen och kreativ undervisning) och hur det påverkade skolresultaten framkom att både lärande i estetiska ämnen och kreativ undervisning hade positiv effekt på lärandet. Lärarna använde bland annat musik, drama och bild som pedagogiska verktyg för lärande i läs- och skrivundervisningen.

Estetiska ämnen och kreativ undervisning stärker elevens kritiska tänkande. Det förbättrar språkinläring, särskilt läsa och skriva. Det är både de estetiska ämnena i sig och att använda sig av konst i andra ämnen som har en positiv effekt (Höglund, 2009)

Alexandersson (2001) skriver att när eleven successivt utvecklar förmågor och förhållningssätt tar hon eller han hela sig i bruk för att skaffa sig insikt. Eleven utnyttjar samtidigt sina sinnen och sin motorik, binder samman teori med praktik och förenar sina tankar med sina känslor. Intelligens och analysförmåga knyts samman med förmågan att känna och erfara i vid mening. Teoretisk – och praktisk-estetisk kunskap berikar och förstärker våra upplevelser. Något som också har Dewey och Vygotskji har belyst.

Vidare menar Alexandersson (ibid) att samtliga skolformer systematiskt måste tillvarata och utveckla andra kunskapsformer än just de som understödjer den verbala och logiskt kognitiva intelligensen. Denna är en begränsad del av den mänskliga förmågan och kan inte ensam skapa meningsfullhet. I den Nationella kvalitetsgranskningen (1998) framkommer att drygt varannan elev vill få fler tillfällen att arbeta med sina händer och i olika studier hamnar de praktisk-estetiska ämnena i topp hos flertalet elever. När något blir meningsfullt vill man också lära och för att förstå och hantera varierande situationer fordras ofta flera olika kunskapsformer.

Kroppen är upplevande, reflekterande, meningssökande, handlande och social menar Alexandersson (ibid). Vi känner omvärlden via kroppen - genom beröring, lukt, smak, syn och hörsel. Kroppen har ett eget ”minne” och han skriver att våra erfarenheter sätter sig i kroppen och det är genom kroppen vi först möter och upptäcker världen. Alexandersson beskriver ett känt exempel inom filosofin, ”den blindes käpp”. Genom att den blinde mannen varseblir omvärlden via käppen blir käppen mer än bara en käpp. Via handen blir den en förlängning av kroppen. Den blir ett redskap för att kunna varsebli världen. För den blinde mannen börjar världen vid käppens ände och käppen är ett av de sätt på vilket hans medvetande sträcker sig ut mot världen. Om inte kroppen skulle kunna känna eller varsebli, skulle vi inte kunna existera som reflekterande människor med språk och identitet. För elever utan det verbala språket, blir kroppens uttryck så mycket starkare i all kommunikation. Att få tillfälle till uttryck genom musik, dans, drama och så vidare är då centralt.

Vi känner omvärlden via kroppen, genom beröring, lukt, smak, syn och hörsel. Kroppen har ett eget ”minne”. Våra erfarenheter sätter sig i kroppen och det är genom kroppen vi först möter och upptäcker världen. Vi upptäcker världen med våra ögon, öron och händer (Alexandersson, 2001).

Musik och drama som pedagogiskt stöd

Genom att lära sig om dessa olika uttrycksformers språk får eleven en ökad förståelse för vardagen runtomkring. Jederlund (2002) berättar om sin erfarenhet i arbetet som

musiklärare. Han har arbetat med barn i alla åldrar, med olika ursprung och med olika funktionsnedsättningar. Alla barn sjöng då det gavs tid och utrymme. Däremot fanns det både barn och vuxna som inte talade, något som sången kunde vara en början på. Att använda musik för att lära sig tecken har också visat sig framgångsrikt. Musiken har en kraft som motivation till lärande, kommunikation och språk. Musiken stimulerar rörelser och gester och påverkar teckeninläringen vilken kan ses som en rörelse.

Musiken påverkar oss på många sätt, både kroppsligt och känslomässigt. Olika sorts musik ger upphov till olika reaktioner och detta är högst personligt. Till viss musik slappnar du av, spänner dig, gungar med, stampar takten etc. Även hjärtfrekvens, andning och stressnivå påverkas av musik. Nibrant Wedin (2013) beskriver hur musiken och att sjunga sånger kan stödja läs- och skrivundervisningen och ger många andra konkreta förslag på hur man utforma undervisningen med musiken som stöd.

Att sjunga sånger med text tränar:

- stavelsesegmentering
- betoning i flerstaviga ord
- förståelse av meningsindelning
- betoning i meningen
- rim
- alliteration
- fonem. (s. 121, ibid)

Enligt Bjørkvold (1985) är barnets första instrument just sången. Sången kan kopplas till det prosodiska i språket medan rytminstrument kopplas till språkets rytm. De flesta barn nynnär, rör sig efter musiken och sjunger med i sången med stor lätthet. Det är här språkutvecklingen börjar och genom att leka med sång och musik, rimma, säga efter kan undervisningen erbjuda en språkutvecklande miljö. Många barnvisor innehåller saker som barnen kan diskutera. Exempelvis när sången ”Mors lilla Olle” har sjungits kan de samtala om björnar, om vad mamman gjorde. Olika ”språkbilder” såsom ”rosor på kinden” kan förklaras då dessa kan innebära svårigheter särskilt för andraspråkselever med tanke på ordets (rosor) dubbla betydelseinnehåll (Ladberg, 2000).

Leka med ljud, stavelser och ord med stöd av rytminstrument och sång är enligt Vesterlund (2003) både spännande och lustfyllt. Ofta är barnets eller elevens namn en bra utgångspunkt vilket också blir en uppmärksamhetsövning och ett gemensamhetsskapande.

Liberg (2007) tar upp rappen som en viktig del i språkets utveckling. Rappen är en kreativ lek med ord där man kan använda påhittade ord och ordföljder och gamla ord får nya innebörder. Att rappa och använda rörelser till detta kan ses som en variant på behovet att få uttrycka sig i sång och rörelse. Genom dessa aktiviteter utvecklar barn och ungdomar sin koordination och synkronisering av intryck och uttryck.

Kjellin (2002) beskriver hur lärarna och eleverna med musikens stöd kan arbeta med lyssnar- och uttalsövningar. Om eleverna till exempel får träna i kör minskar pressen på dem från de andra eleverna och de får i stället ett stöd av dem. Det är vanligtvis enklare att sjunga i kör än att sjunga solo. Dessutom har körövningar en förmåga att få alla att "rätta in sig i ledet". Att sjunga fel i en kör där de övriga sjunger rätt är nästan omöjligt då det är mycket lättare att dras med i strömmen från de andra. Detsamma gäller när eleverna tränar uttal i kör. De uttal som sticker ut har en förmåga att försvinna då denne elev dras med i den starka strömmen. Ett annat exempel där musiken kan spela roll är rytmik. Rytmik kan användas för att förstå rumslighet, bedöma avstånd, höra vad ljud kommer ifrån och så vidare. En rytmksamling kan ge eleverna en känsla för puls, takt och rytm men också en känsla för den egna kroppen.

Att arbeta *dramapedagogiskt* innebär att fokusera på lärandet utifrån autentiska situationer (jfr Dewey). I leken får till exempel eleverna möjlighet att med sin kropp åskådliggöra sina erfarenheter i en samspelande atmosfär. Det är tillsammans med eleverna, och inte för eleverna, som drama och teater används. Alla elever, på sina sätt, har resurser att delta i ett sådant arbete. Det gäller att använda de kommunikativa resurser som eleverna redan har erövrat. Jaquet (2011) menar att drama kan ses som "en trampolin för skrivande". Hon har i sin avhandling undersökt hur drama kan vara ett stöttande och meningsskapande verktyg när elever tar emot och producerar texter. Jaquet sammanfattar vinsterna med att använda pedagogiskt drama för att utveckla skrivandet i följande punkter:

- Att det passar alla barn
- Att man använder något eleverna redan kan
- Att alla kan vara med i en utveckling
- Att man har roligt
- Att man skapar gemensamma referensramar
- Att man synliggör olika åsikter och får ny dynamik i diskussioner
- Att man blandar handling och ord
- Att man kan arbeta fokuserat
- Att det är elevaktivt

Fihn (2013) uttrycker att många lärare är osäkra i hur de ska arbeta med de estetiska lärprocesserna i skolan (ibid). De ser sig mer som förmedlare av ett kulturarv snarare än en kraft för lärande när de arbetar med estetiska uttrycksmedel. Hon menar vidare att lärare ofta betonar det lustfyllda som värdefullt i sig. ”Den starka kopplingen till det lustfyllda reducerar det estetiska ämnesområdets möjligheter för väsentligt lärande” (Fihn, 2012). Podlozny (2000) hittade ett tydligt samband mellan deltagande i pedagogiskt drama (till exempel forumspel, rollspel, dramatisera begrepp, ord eller berättelser) och förståelse för innebörden av berättelser, språklig medvetenhet, muntlig framställning, skrivande och läsförståelse. Slutsatserna var att elever som deltagit i pedagogiskt drama förstår de texter de själva spelar bättre än om de bara läst texten. Att gå in i en annan roll, en karaktär, kan också innebära att få större förståelse för andra människor. Genom att t ex arbeta med en Storyline (ett tematiskt arbetssätt) blir estetiska lärprocesser ett naturligt förhållningssätt och arbetssätt.

Sammanfattning

Vi har i artikeln belyst att allt meningsskapande förstärks och fördjupas om lärare iscensätter en lärmiljö där vi *lär med alla sinnen*. Kunskaper medieras på olika sätt med olika gestaltningar och uttryck. Olika uttryckssätt integreras med varandra och genom detta fördjupas och befästs kunskaperna. Upplevelser av olika slag ger en ytterligare dimension, vilket gäller även när det handlar om att läsa och skriva. Känsla, motivation och självbild hänger intimt samman. Lärande som bygger på kroppsliga, vardagliga och kulturella aktiviteter i ett sammanhang och i samspel med andra startar olika minnesupplevelser (Gärdenfors, 2010). Genom lek och samspel skapas positiva upplevelser som stimulerar språkutveckling. Det handlar då om att skapa en lärmiljö som erbjuder en kreativ undervisning där man använder olika modaliteter för meningsskapande aktiviteter.

Referenser

- Alexandersson, M. (2001). *Från Homerus till Cyper Space*. Pedagogiska Magasinet nr 3.
- Asplund Carlsson, M., Pramling, N. & Pramling Samuelsson, I. (2008). Från görandet till lärande och förståelse. En studie av lärares lärande inom estetik. I: *Nordisk barnehagsforskning* 1.
- Aulin-Gråhamn, L., Persson, M. & Thavenius, J. (2004). *Skolan och den radikala estetiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Bamford, Anne (2006), *The Wow Factor –Global research compendium on the impact of the arts in education*. Münster: Waxmann.

- Bjørkvold, J.R. (2005). Den musiska människan. Stockholm: Runa.
- Bjørkvold, J.R. (1985). Den spontane barnesangen - vårt musikalske morsmål: en undersøkelse av førskolebarns sang i tre barnehager i Oslo. Oslo: Cappelen.
- Drotner, K. (1999). *At skabe sig – selv*. Gyldendal.
- Ferm, C. (2014). Estetisk kommunikation för inkludering och delaktighet. I Sandström, M., Stier, J. & Nilsson, L. (red.). *Inkludering: möjligheter och utmaningar*. (s. 172–194). Kapitel 8. Lund: Studentlitteratur.
- Fihn, G. (2012). Estetiska lärprocesser. Myter och meningar i lärarutbildningen. I: Klerfelt, A & Qvarsell, B. (red.) *Kultur, estetik och barns rätt i pedagogiken*. Malmö: Gleerups. s.129–145.
- Fihn, G. (2013). Dramapedagogik, estetik och lärande. I: Barrow, T. (red.) *Mångfald och differentiering. Inkludering i praktisk tillämpning*. Lund: Studentlitteratur.
- Fischbein, S. (2007). Specialpedagogik i ett historiskt perspektiv. I Nilholm & Björck-Åkesson (red.). *Reflektioner kring specialpedagogik – sex professorer om forskningsområden och forskningsfronterna*. Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007.
- Höglund, Carl-Magnus. (2009). The wow factor. *Pedagogiska Magasinet*, (4), 13–15.
- Jaquet, E. (2011). *Att ta avstamp i gestaltande. Pedagogiskt drama som resurs för skrivande*. Stockholms universitet.
- Jederlund, U. (2002). *Musik och språk. Ett vidgat perspektiv på barns språkutveckling*. Stockholm: Runa.
- Ladberg, G. (2000). *Skolans språk och barnets – att undervisa barn från språkliga minoriteter*. Lund: Studentlitteratur.
- Liberg, C. (2007). Språk och kommunikation. I *Att läsa och skriva – forskning och beprövad erfarenhet*. Skolverket (Red.) Myndigheten för skolutveckling. s. 7–24.
- Lindgren, M. (2006). *Att skapa ordning för det estetiska i skolan. Diskursiva positioneringar i samtal med lärare och skolledare*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Nationella kvalitetsgranskningen. (1998).
- Nivbrant Wedin, E. (2013). *Utveckla språket med musik – rörliga rytmer och toner att ta på*. Hestra: Isaberg förlag.

- Paquett, K. & Rieg, S. (2008). Using Music to Support the Literacy Development of Young English Language Learners. *I Early Childhood Education Journal* v36 n3. (s. 227-232).
- Podlonzy, A. (2000). Strengthening verbal skills through the use of classroom drama: A clear link. *Journal of Aesthetic Education*, 34(3-4), 239-276.
- Skolverket. (2007). *Att läsa och skriva – forskning och beprövad erfarenhet*. Stockholm.
- Skolverket (2021). *Läroplan för grundskolan (Lgr22)*.
- Skolverket (2022). *Läroplan för anpassade grundskolan (Lgra22)*.
- Vygotskij, L. (1995). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos.
- Wiklund, U. (2009). *När kulturen knackar på skolans dörr*. Utbildningsradion AB/Arkad Förlag.